

Розділ 3 ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

CHAPTER 3 HISTORY OF DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL THEORY AND EDUCATIONAL PRACTICE

УДК: 373.5.016:82]:008:37.011.33 «195/200»(043/5)

DOI: 10.31376/2410-0897-2022-1-48-180-189

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ (1950-ТІ – 2016 РР.)

Гоголь Наталія Валеріївна

доктор педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: natashagogol75@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0780-6237

У статті на основі аналізу навчально-методичного доробку вчених-методистів з методики навчання української, російської та зарубіжної літератур у 1950-ті – 2016 рр. обґрунтовано періодизацію розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу відповідно до окреслених хронологічних меж дослідження: 1-й період (1950-ті – початок 1980-х років) відображає як здобутки у шкільній літературній освіті на культурологічних засадах, так і суттєві суперечності педагогіки ХХ ст. в часи освітньої реформи (1950-ті – 1960-ті рр.) у міжреформенні часи (1970-ті – початок 1980-х рр.); 2-й період (1984–1991 рр.) визначає розвиток методичної думки часів шкільної реформи на культурологічних засадах; 3-й період (1991–2016 рр.) – час, коли відбувалося обґрунтування культурологічної спрямованості змісту шкільної літературної освіти, осмислення прогресивних теоретико-методичних ідей реалізації культурологічного підходу до навчання літератури (української та зарубіжної) в умовах розбудови й утвердження національної школи; виокремлено складники, які були покладені в основу розроблення періодизації. Розкрито значущість науково-методичних досліджень учених, методистів, учителів-словесників, експериментальні завдання яких були спрямовані на визначення шляхів удосконалення навчання предметних методик на культурологічних засадах упродовж 1950-х – 2016 рр.

Ключові слова: шкільна літературна освіта, зміст шкільної літературної освіти, культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти, культурологічний підхід, культурологічний підхід до навчання літератури.

Постановка проблеми. Культурологічна домінанта сучасної парадигми освіти орієнтує на формування духовного світу розвиненої особистості, виховання її естетичних смаків та вподобань. В умовах сучасного освітнього простору посилюється тенденція щодо реалізації культурологічного підходу в змісті шкільної літературної освіти, що відображено в основних законодавчо-нормативних документах. У Законі України «Про освіту» (2017 р.) до ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, віднесено культурну компетентність. У Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року визначено ключові компетентності, серед яких чільне місце посідає загальнокультурна грамотність [7]. У Державному стандарті базової середньої освіти (2020 р.) наголошено на важливості розвитку в учнів культурної компетентності, що передбачає опанування культурних і мистецьких здобутків України і світу, усвідомлення художньої літератури як важливого складника мистецтва, розкриття особливостей творів мистецтва в широкому культурному контексті [6].

Послідовну реалізацію культурологічного підходу в змісті шкільної літературної освіти передбачено в програмах з української і зарубіжної літератур (рівень стандарту, профільний рівень) (2017 р.), що орієнтують на формування в учнів такої ключової компетентності, як «обізнаність та самовираження у сфері культури». Нові модельні навчальні програми для 5–9 класів для Нової

української школи (2021 р.) також мають культурологічну спрямованість [10]. Зокрема, у програмових рубриках «Мистецький контекст» (українська література), «Культурний контекст» (зарубіжна література) акцентовано на доцільності використання в шкільному курсі літератури високохудожніх творів різних видів мистецтва й ознайомлення учнів із явищами художньої культури.

Отже, культурологічна підхід – важливий елемент у змісті літературного навчання, адже забезпечує широкий горизонт знань та умінь, що пов'язані з розглядом мистецтва слова в системі духовних процесів, які відбувалися в Україні і світі в цілому. Його розробка та застосування на сучасному етапі потребує ретельного вивчення етапів розвитку взаємодії навчальних дисциплін «Українська література», «Зарубіжна література» з усіма культурними надбаннями людства.

Актуальність наукового дослідження пов'язана з необхідністю подолання фрагментарності історико-педагогічних знань в аспекті обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти, а також потребою конструктивно-критичного аналізу педагогічних і науково-методичних праць з метою подальшого використання продуктивних теоретико-методичних надбань з означеної проблеми для ефективного розвитку сучасної теорії та практики навчання літератури на засадах культурологічного підходу. Вважаємо, що культурологічний підхід до навчання української і зарубіжної літератур є важливим напрямом сучасного освітнього процесу, а забезпечення реалізації культурологічних завдань вмотивовує використання технологій розвивального, інтерактивного навчання, які сприяють адаптації й самореалізації юної особистості у полікультурному соціумі.

Під поняттям «культурологічний підхід до навчання літератури» ми розуміємо єдність теоретичних основ і практичних засобів навчання літератури та суміжних видів мистецтва (образотворчого, театрального, музичного, мистецтва скульптури й архітектури тощо), а також сукупно з іншими культурними формами вияву естетичної свідомості особистості з метою з'ясування спільного соціального досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спираючись на численні наукові напрацювання, ми прагнемо розкрити особливості реалізації культурологічного підходу, сформулювати концептуальні засади, визначити методичне забезпечення та характер присутності його в навчальному матеріалі. Нами було зібрано та систематизовано значну кількість необхідних наукових джерел, дано їм оцінку, накреслено діалогічні зв'язки між науковим мисленням багатьох учених-педагогів.

Варто наголосити, що актуальні питання освіти, її історії та сучасності, а саме: філософські концепти розвитку освіти в умовах трансформаційних змін у суспільстві розглянуто у працях В. Андрущенка, І. Зязюна, В. Кременя, В. Огнев'юка, Л. Пироженко, С. Сисоєвої, С. Черепанової та ін.); питання історії освіти, педагогічної думки в Україні розкрито у працях Л. Березівської, Н. Дічек, Т. Гавриленко, Н. Гупана, Н. Коляди, О. Петренко, О. Сухомлинської та ін.); педагогічна спадщина вчених-словесників представлена напрацюваннями Л. Базиль, Т. Беньковської, Л. Новаківської, О. Семенов, Т. Яценко та ін.

Теоретико-методичні підходи до системного і цілісного вивчення шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу розкрито в наукових студіях українських (О. Бандура, А. Вітченко, Н. Волошина, С. Жила, О. Ісаєва, Л. Мірошниченко, О. Покатілова, О. Ратушняк, С. Сафарян, І. Ціко, Т. Яценко та ін.) і зарубіжних (В. Альбатирова, Г. Ачкасова, Т. Беньковська, К. Богачов, О. Гетьманська, Л. Кіпнес, Н. Свіріна, В. Чертов та ін.) учених.

Мета статті. На основі конструктивно-критичного аналізу навчально-методичного доробку українських і зарубіжних учених актуалізувати провідні ідеї, пов'язані із теоретичним осмисленням і практичною реалізацією культурологічного підходу до навчання літератури у закладах загальної середньої освіти впродовж 1950-х – 2016 рр.

Виклад основного матеріалу. Концепція дослідження, представлена у монографії «Культурологічний підхід у змісті шкільної літературної освіти (друга пол. ХХ – поч. ХХІ ст.) [5], ґрунтується на визначенні теоретичних основ та практичних засобів реалізації культурологічного підходу до навчання літератури, відображених змісті, формах, методах, прийомах, видах навчальної діяльності, що представлені у навчальному, навчально-методичному забезпеченні шкільного курсу літератури. Основне положення наукового дослідження полягає в тому, що обраний для розгляду період (1950-ті – 2016 рр.) характеризувався певними теоретико-практичними засадами для здійснення періодизації розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах, які визначають суспільно-політичні та культурно-освітні особливості впливу суспільства на розвиток шкільної освіти, а також реформаторські процеси шкільної літературної освіти в УРСР та

незалежній Україні. На основі конструктивно-генетичного підходу нами розроблено періодизацію розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу 1950-х – 2016 рр. Йдучи за часовою схемою, а саме: 50-ті – початок 80-их років ХХ століття, 80-ті – 1991 рік, 1991–2016 рр., можна відстежити як генетичні, так і функціональні аспекти розвитку культурологічної лінії в змісті літературної освіти.

У науковому дослідженні акцентуємо увагу на виявленні й характеризуванні як здобутків, так і суперечностей у розвитку методики навчання літератури у культурологічному аспекті за часів існування радянської школи в УРСР; узагальненні й систематизації традиційного і новаторського досвіду методик навчання української і зарубіжної літератур у період утвердження національної школи в Україні. Ми наголошуємо на тому, що за часи панування радянської школи, яка не допускала вихід учителя та учнів у широкий світоглядний простір, міжмистецький діалог став важливим способом естетичного виховання школярів і підвищення емоційного фону уроку, адже вивчення літературних явищ в контексті широких культурних процесів було практично унеможливлено. Серед недоліків щодо проблеми реалізації культурологічного підходу у період існування радянської школи виокремлено навчання літератури як соціального фактора та знецінення її художньо-естетичного впливу на учнів; домінування класово-партійного підходу до добору навчального та ілюстративного матеріалу тощо.

Ситуація змінилася в часи незалежної України. Вчені-методисти почали активно цікавитися культурологією в широкому значенні цього поняття. У методиці навчання літератури утвердився окремий культурологічний підхід, який дозволяє формувати в учнів розуміння, що література – невід'ємна частина загальнокультурних тенденцій, тобто відображає широкі духовні процеси, а тому її вивчення передбачає залучення значної кількості контекстної інформації (фонових знань), що поглиблює розуміння художніх явищ.

Визначений нами 1-й період (50-ті – початок 80-их рр. ХХ ст. розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах, який ми оцінюємо амбівалентно, бо теоретичні і методичні праці у галузі шкільної літературної освіти цього часу хоча й містили позитивні ідеї щодо реалізації культурологічного підходу, що втілювалися у шкільній практиці, однак їх зміст був обмежений суперечностями, характерними для радянської педагогіки, а саме – значною ідеологізацією освіти, її перевищеною інтернаціоналізацією, що лімітувало і збіднювало зміст літературної освіти, її культурологічний і виховний потенціал.

У жовтні 1952 р. на ХІХ з'їзді КПРС було закладено педагогічні підвалини реформи шкільної освіти та визначено необхідність запровадження в загальноосвітній школі трудової політехнічної підготовки учнів. Початком перебудови системи народної освіти в країні можна вважати ХХ з'їзд КПРС (лютий 1956 р.), оскільки на ньому політехнізацію школи виокремили як пріоритетне завдання загальної середньої освіти. Важливим етапом у розвитку освіти в Україні став закон Верховної Ради СРСР (грудень, 1958 р.) та в Українській РСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в УРСР» (квітень, 1959), на підставі якого інтенсивно посилювалася русифікація українського шкільництва.

Завдання перебудови навчання літератури були викладені в методичному листі Міністерства освіти РСФСР «Про заходи щодо поліпшення викладання літератури в загальноосвітній школі», в якому наголошувалося на значущості уроків літератури для формування особистісних рис «нової людини» та необхідності внесення змін до деяких «педагогічних штампів». У цей період виходять дослідження методистів, у яких було акцентовано на необхідності вивчення дисциплін художнього циклу в їх взаємодії.

Означений нами 1-й період розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу період корельований із освітньою реформою 1958/59 рр. У цей час закладалися основи формування методики навчання літератури на культурологічних засадах, що відображають праці Т. і Ф. Бугайків, П. Волинського, В. Голубкова, А. Коржупової, М. Кудряшова, М. Рибникової, Л. Чашка, Т. Юркевич та інших.

Варто наголосити, що у 1950-х – 1960-х рр. в освітній процес активно вводилися види мистецтва, пов'язані зі словом: виразне читання, театралізація, радіоспектаклі тощо. Водночас у процесі використання суміжних образотворчостей на уроках літератури зберігався ілюстративний підхід. Пріоритетним у практиці роботи вчителів-словесників, як і у попередні роки, залишалося використання на уроках літератури репродукцій живописних полотен та ілюстрацій. Позитивною

динамікою в процесі використання суміжних видів мистецтва було переосмислення їх функцій: від простого «оживлення» до встановлення взаємозв'язків на рівні спільного мистецького напрямку, стилістичної своєрідності, що відповідало характеру діалогічного ставлення, окреслювало шляхи культурологічного підходу до навчання літератури в школі. Музичне мистецтво на уроках літератури використовувалося вкрай рідко, проте усвідомлення його функцій відбувалось у тому ж напрямі, що й образотворчого.

Зміни, що відбулися в гуманітарній сфері у 70-х – 80-х рр. ХХ ст. були пов'язані із системністю та цілісністю гуманітарного знання (роботи М. Бахтіна, О. Лосєва, Ю. Лотмана, Є. Мелетинського, В. Топорова та інших), а також із розвитком у шкільній педагогіці теорії міжпредметних зв'язків та міжмистецької взаємодії, що було представлено в дослідженнях Т. Ладженської «Розвиток мовлення учнів як теоретична і практична проблема міжпредметного характеру» (1978), Г. Бельського «Деякі теоретичні аспекти міжпредметних зв'язків» (1979), М. Кудряшова «Про міжпредметні зв'язки літератури з іншими гуманітарними предметами» (1978), В. Маранцмана «Співдружність мистецтв на уроках літератури» (1971), Н. Мирецької «Методика використання суміжних мистецтв у процесі викладання літератури в старших класах (на прикладі вивчення прози Чехова та лірики Маяковського)» (1974), Н. Молдавської «Літературний розвиток старших школярів у процесі навчання (теоретичні питання)» (1974) та інших учених.

У методиці навчання української літератури, незважаючи на інтенсивну русифікацію українського шкільництва вченими, дослідниками, вчителями-практиками здійснювалися важливі кроки щодо розроблення ефективного дидактичного забезпечення навчального процесу, пошуків ефективних форм, методів і прийомів роботи з текстом художнього твору на уроках української літератури. У працях українських фахівців поступово утверджувалися прогресивні методичні ідеї щодо виховної та естетичної функції навчання.

Варто наголосити, що в працях українських учених-методистів (Т. Бугайко і Ф. Бугайко статті «Образотворче мистецтво на уроках літератури» (1952), А. Коржупова «Наочність на уроках української літератури» (1965), М. Машенко «Музика і живопис на уроках літератури» (1971), К. Сторчак «Основи методики літератури» (1965) та інші) загострювалася проблема розроблення ефективного дидактичного забезпечення навчального процесу, використання засобів наочності, суміжних видів мистецтва, здійснення міжпредметних зв'язків на уроках літератури. Дослідниками розроблялися теоретичні та практичні засади реалізації культурологічного підходу в шкільній літературній освіті, обґрунтовувалася доцільність вивчення предметної методики в єдності з суміжними образотворчостями, актуалізувалася проблема розроблення програм і підручників з української літератури на засадах культурологічного підходу.

У 70-х – 80-х рр. ХХ ст. проблема залучення навчального кіно, кінофільмів на заняттях з української літератури також перебувала в полі зору вчених-методистів, а саме: Л. Кулінської «Екранні та звукові посібники на уроках літератури» (1979), В. Лутаєнка «Кіно в системі культури: деякі культурознавчі проблеми естетичного освоєння наукових знань засобами мистецтва» (1981), Л. Погрібної «Твори М. Коцюбинського на екрані» (1971), Л. Чашка «Екранні та звукові засоби навчання» (1976) та інших дослідників. Учені розглядали використання на уроках літератури мистецтва кіно як ефективний засіб поглиблення вивчення учнями художнього твору, здійснення культурного розвитку школярів, їх естетичного виховання. Питання використання аудіовізуальних засобів навчання активно розглядалося в монографіях, науково-методичних працях українських учених, зокрема: В. Вербицької «Використання технічних засобів навчання на уроках української літератури» (1966), А. Коржупової «Наочність на уроках української літератури» (1965), С. Мельничука «Використання технічних засобів на уроках літератури» (1966), Л. Чашка «Навчальне кіно у старших класах» (1963) та інших.

Отже, науково-методичні шукання учених-методистів 1950-х – початку 1980-х рр. були спрямовані переважно на визначення ролі наочних засобів у навчання літератури; розроблення теорії міжпредметних зв'язків; створення методики використання суміжних галузей мистецтва в процесі навчання літератури; обґрунтування доцільності застосування суміжних образотворчостей під час вивчення шкільного курсу літератури; розроблення методики застосування екранних, звукових та аудіовізуальних посібників в освітній процес; використання суміжних видів мистецтва в процесі компаративного аналізу літературного твору; реалізація ідеї співдружності мистецтв; залучення суміжних образотворчостей як ефективного засобу естетичного впливу на учнів.

Перехід до культурологічної концепції змісту освіти відбувався на початку вісімдесятих років ХХ століття, чому сприяли поширення ідей педагогіки співробітництва, зрушення у суспільно-політичному житті українського соціуму, пов'язані з наростанням національно-визвольного руху, поступовим вивільненням гуманітарної думки від ідеологічних обмежень, що позитивно вплинуло й на розвиток шкільної літературної освіти та методики її навчання. Означені тенденції були відображені у Постанові Міністерства УРСР «Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи» (1984).

Відтак 2-й період розвитку шкільної літературної освіти ми визначаємо як час розвитку методичної думки у галузі навчання літератури на культурологічних засадах під впливом шкільної реформи 1984 р. У цей час застосування міжмистецької взаємодії в процесі навчання літератури набуло більш обґрунтованого використання саме з позиції культурології. У 80-х–90-х рр. ХХ ст. розпочинається активний пошук оптимальних шляхів розвитку шкільної освіти, що став причиною дискусії про важливість гуманітарної освіти. У дискусійних обговореннях порушувалися питання як методичних основ викладання літератури, так і літературної освіти загалом.

Характерною особливістю вказаного етапу стало звернення вчених у другій половині 1980-х рр. до побудови змісту шкільної освіти на оновлених методологічних засадах варіативності змісту шкільних навчальних курсів. Водночас посилювався інтерес до здійснення міжпредметних зв'язків на уроках літератури і в позаурочний час, що позначилося на розробці і впровадженні в освітній процес програм і посібників для факультативних занять і позакласної роботи з музики, художньої, літературної творчості та кіномистецтва. Тож 2-й період характеризуємо як час напрацювання питомих здобутків у теорії і методиці шкільної літературної освіти у контексті впровадження культурологічного підходу. У працях О. Бандури, Г. Бельського, Т. Браже, Н. Волошиної, В. Гречинської, В. Маранцмана, Л. Мірошніченко, В. Неверова, Є. Пасічника та інших учених-методистів було репрезентовано актуальні питання підвищення якості шкільної літературної освіти, пов'язаного з розширенням можливостей використання культурологічного підходу.

Реформа загальноосвітньої та професійної шкіл 1984 р. окреслила можливості для взаємодії у вивченні російської, зарубіжної літератури та літератури народів СРСР. Головне завдання реформи полягало в покращенні художньої освіти та естетичного виховання учнів, розвитку почуття прекрасного, формуванні високих естетичних смаків, уміння розуміти й цінувати твори мистецтва.

У цей період проблемою вивчення творів літератури на культурологічній основі займалися провідні вчені-методисти К. Нартов, Н. Муравйова, Ф. Прокаєв, І. Долганов, В. Кучинський, О. Чирков та інші. Педагоги розглядали літературу насамперед як засіб морального та естетичного виховання учнів. Вивчення зарубіжної літератури на уроках російської на засадах культурологічного підходу в період шкільної реформи 1984–1991 рр. стало важливою сходинкою культурного і духовного становлення юної особистості, а також змін в емоційно-ціннісній сфері учнів, що свідчило про збагачення особистісного соціокультурного досвіду школярів. Провідні вчені-методисти підкреслювали необхідність сприймати кожний конкретний твір у літературному, культурному, історичному контекстах; акцентували на важливості формувати в учнів уявлення про художню літературу як мистецтво слова, розвивати навички культурологічного аналізу літературного твору шляхом від контексту до літературного тексту, прищеплювати естетичний смак.

Узагальнюючи науково-методичні напрацювання учених-методистів можна стверджувати, що культурологічна концепція змісту шкільної літературної освіти в 2-му періоді (1984–1991 рр.) була спрямована на розвиток шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу; використання оптимальних видів, форм, методів і прийомів роботи із засобами суміжних видів мистецтва на уроках літератури; здійснення міжпредметних і міжмистецьких зв'язків; розроблення методик вивчення літературного твору в мистецькому контексті; використання наочних посібників як ефективних засобів естетичного виховання на уроках літератури; комплексне викладання мистецтва в школі; реалізація діалогу культур на уроках літератури тощо.

Період, що почався з моменту відродження Україною незалежності, виявився сприятливим для розвитку педагогіки, методики навчання літератури. У цей час відбувається процес гуманітаризації освітнього процесу, що саме по собі сприяє поглибленню культурологічних аспектів. 3-й період (1991–2016 рр.) характеризуємо як час розвитку методики навчання літератури – і української, і зарубіжної – у нових умовах розбудови Української держави, зокрема її національної школи, що віддзеркалено у працях Ю. Бондаренка, А. Вітченка, Н. Волошиної,

А. Градовського, С. Жили, О. Ісаєвої, Ж. Клименко, Л. Мірошніченко, Л. Овдійчук, О. Покатілової, І. Ціка, З. Шевченко, В. Шуляра, Т. Яценко та інших учених. У їхніх дослідженнях актуалізовано проблему посилення культурологічної спрямованості змісту шкільної літературної освіти.

Визначений нами 3-й період характеризуємо як час інтенсивного розвитку методики навчання літератури (української і зарубіжної) в умовах демократичних і гуманізаційних процесів, спричинених розбудовою в Україні національної школи, а отже зростанням потреби у широкому використанні культурологічного підходу як інструменту навчання літератури у закладах загальної середньої освіти. Варто наголосити, що методико-літературну думку своїми працями збагатили цілий ряд докторів і кандидатів наук, які активно долучилися до впровадження культурологічного підходу, а саме: Н. Волошина «Наукові основи методики літератури» (2002), Л. Мацевко-Бекерська «Методика викладання світової літератури» (2011), Л. Мірошніченко «Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах» (2000), Т. Недайнова «Мистецтво викладання літератури в школі» (2008), Є. Пасічник «Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах» (2000), Л. Нежива «Теорія і практики вивчення літературних напрямів українського письменства в школі» (2016), Б. Степанишин «Викладання української літератури в школі» (1995), Г. Токмань «Методика навчання української літератури в середній школі» (2012), Т. Яценко «Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» (2016) та інші.

Провідні методисти нарощували дидактичні можливості, пов'язані з використанням міжлітературних, міжпредметних та міжмистецьких зв'язків, що сприяло поглибленню естетико-культурологічного компонента як концептуальної основи у вивченні літератури. Широкого застосування у згаданий період набуває загальнокультурний контекст, зіставлення різних явищ культури, дослідження діалогічної природи мистецтва. На уроках літератури важливе місце займають шляхи аналізу – провідники культурологічно зумовленого навчання (структурно-стильовий, жанровий, ідеаційно-концептуальний, філософський), а також прийоми роботи, що сприяють формуванню відповідної компетентності. Учні аналізують типологічні подібності та розбіжності між літературними текстами та творами інших видів мистецтва, з'ясовують діалог творчих постатей, залучають різні види контексту в пояснення художніх явищ. Використання різних видів мистецтва набуває інших, ніж у радянський час, форм. Ілюстративний підхід втрачає актуальність. На його заміну приходять усвідомлення рівноправності творів різних видів мистецтва, необхідності виявляти специфіку кожного, важливості інтегрованого вивчення літератури, живопису, скульптури, музики, кіно тощо. Українські методисти розширюють коло знань й умінь, необхідних для застосування культурологічного підходу в шкільній практиці.

Набувають функціональності поняття «загальнокультурна компетентність», «етнокультурна компетентність», «медіакомпетентність», «інтерпретаційна компетентність», що також має культурологічну основу, «великостильова компетентність». Усе це впливає на змістову та формальну сторони уроку літератури, який повинен включати елементи, що сприяють відповідному розвитку школярів.

Означений період передбачав відображення в основних законодавчо-нормативних документах положень щодо реалізації культурологічного підходу в змісті шкільної літературної освіти; розроблення нових державних стандартів на основі компетентнісного підходу до побудови змісту освіти і їх реалізацію в закладах загальної середньої освіти; утвердження культурологічної лінії державного стандарту як однієї з основних у шкільній літературній освіті; актуалізацію культурологічного підходу до навчання літератури як одного з різновидів концептуального аналізу літературного твору; використання інтегрованих уроків як форми взаємодії різних мистецтв під час вивчення літератури; реалізацію інтерсуб'єктного навчання літератури на екзистенціально-діалогічних засадах, засвоєння юною особистістю історичного етносоціокультурного досвіду; посилення значущості культурологічного компонента у програмо-підручникотворенні тощо.

Отже, на основі аналізу науково-методичних праць учених розмаїття окремих аспектів реалізації культурологічного підходу до навчання української і зарубіжної літератур та багатство сучасних підходів до її осмислення, що полягають у розробленні культурологічного аспекту викладання (навчання) предметних методик; здійсненні естетичного виховання учнів засобами взаємодії мистецтв; реалізації предметної інтеграції в процесі навчання літератури як педагогічного варіанта зв'язків між різними видами мистецтва; розробленні методичної системи

культурологічного аналізу літературного твору; формуванні в учнів культурної (соціокультурної, культурологічної, етнокультурологічної, медіакультурної, інтерпретаційної та ін.) компетентності; використанні культурного контексту в процесі здійснення компаративного аналізу; упровадженні в навчання української і зарубіжної літератур інноваційних технологій засобами сучасної наочності й навчальної медіапродукції на засадах культурологічного підходу.

Висновки. Визначальними критеріями для здійснення періодизації шкільної літературної освіти на культурологічних засадах стали суспільно-політичні, культурологічні особливості, реформаторські процеси шкільної літературної освіти в УРСР та незалежній Україні, теоретичні й практичні основи реалізації культурологічного підходу в системі шкільної літературної освіти. Періодизація розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах складається із таких періодів, а саме: *1-й (1950-ті – початок 1980-х рр.)*, для якого характерні як здобутки в шкільній літературній освіті на культурологічних засадах, так і суттєві протиріччя радянської педагогіки ХХ ст. в часи освітньої реформи (1950-ті – 1960-ті рр.) та в міжреформенні часи (1970-ті – початок 1980-х рр.); *2-й (1984–1991 рр.)* пов'язаний із розвитком методичної думки часів шкільної реформи на культурологічних засадах; *3-й (1991–2016 рр.)*, який відтворює розвиток методики навчання літератури (української і зарубіжної) за часів розбудови національної школи в Україні на засадах культурологічного підходу.

Перспективи подальшої роботи вбачаємо в конструктивно-критичному осмисленні реалізації культурологічного підходу до навчання української і зарубіжної літератур у реаліях Нової української школи, напрацюванні відповідної методичної системи. Переконані у тому, що актуалізація проблеми використання продуктивних теоретико-методичних надбань з проблеми сприятиме ефективному розвитку сучасної теорії й практики навчання літератури в закладах загальної середньої освіти на засадах культурологічного підходу.

Список використаної літератури

1. Бандура О. М. Здійснення міжпредметних зв'язків на уроках української літератури: метод. лист. Київ: Рад. шк., 1981. 48 с.
2. Беленький Г. И. Приобщение к искусству слова : (Раздумья о преподавании литературы в школе). Москва: Просвещение, 1990. 192 с.
3. Браже Т. Г. Проблемы изучения литературы в 9 классе вечерней школы: книга для учителя. Москва: Просвещение, 1986. 175 с.
4. Бугайко Т. Ф., Бугайко Ф. Ф. Українська література в середній школі. Курс методики. 2-е вид., допов. і перероб. Київ: Рад. шк., 1962. 392 с.
5. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід у змісті шкільної літературної освіти (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): монографія / за наук. ред. д-ра пед. наук Т. О. Яценко. Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. 482 с.
6. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>.
7. Концепція «Нова українська школа»: затв. Рішенням колегії МОН України від 27.10. 2016 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrayinska-shkola-compressed.pdf>
8. Мацевко-Бекерська Л. Методика викладання світової літератури: навч.-метод. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 320 с.
9. Мірошниченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах: підруч. для студентів-філологів. Київ: Ленвіт, 2000. 240 с.
10. Модельні навчальні програми для 5–9 класів для Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoji-shkoli-zaprovadzhuysya-poetapno-z-2022-roku>
11. Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посіб. для студентів вищ. закл. / за ред. д-ра пед. наук, проф., чл.-кор. АПН України Н. Й. Волошиної. Київ: Ленвіт, 2002. 344 с.
12. Недайнова Т. Б. Мистецтво викладання літератури в школі: наук.-навч. посіб. Київ: Ленвіт, 2008. 127 с.
13. Нежива Л. Л. Теорія і практики вивчення літературних напрямів українського письменства в школі: монографія. Полтава: ПНПУ ім. В. Короленка, 2016. 356 с.
14. Пасічник С. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навч. посіб. для студентів вищ. закл. освіти. Київ: Ленвіт, 2000. 384 с.
15. Степанішин Б. І. Викладання української літератури в школі: метод. посіб. для вчителя. Київ: РВЦ «Проза», 1995. 255 с.
16. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підруч. Київ: ВЦ «Акад.», 2012. 312 с.
17. Яценко Т. О. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): моногр. Київ: Пед. думка, 2016. 360 с.

ERIODIZATION OF THE DEVELOPMENT OF SCHOOL LITERARY EDUCATION BASED ON A CULTURAL APPROACH (1950s – 2016s)

Hohol Nataliia

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language,
Literature and Teaching Methods
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The research concept is based on the thesis that the development of school literary education, drawing on the cultural approach from the second half of the 20th century till the beginning of the 21st century, is predetermined by specific socio-political, ideological, socio-cultural conditions of development of school education, pedagogical thoughts and achievements in methods of teaching literature.*

Purpose. *The aim of the article is to update the leading ideas of Ukrainian scholars and methodologists related to the theoretical understanding and practical implementation of the cultural approach to teaching foreign literature in general secondary education, based on a constructive and critical analysis of the educational and methodological works of Ukrainian researchers.*

Methods. *During the study, were used the following research methods: analytical – to carry out a comparative analysis of the psychological and pedagogical, methodological works, state educational documents, curricula and school textbooks, studying the scientific and pedagogical experience in order to identify the main methodological approaches to solving this issue in a science and practice; systematization – to formulate the study conclusions.*

Results. *The research concept is based on the thesis that the development of school literary education, drawing on the cultural approach from the second half of the 20th century till the beginning of the 21st century, is predetermined by specific socio-political, ideological, socio-cultural conditions of development of school education, pedagogical thoughts and achievements in methods of teaching literature.*

It is prepared the periodization of the development of school literary education in Ukraine based on the cultural approach from the 1950 till 2016: the 1st period (1950s – 1980s) reflects both the achievements of school literary education on a cultural basis, and the significant contradictions of the period of education reform (1950s – 1960s) and the period between education reforms (1970s – early 1980s.); the 2nd period (1984s – 1991s) is the period of reforms and debates on methodological research in the content of school literary education based on the transition to the cultural concept; the 3rd period (1991s – 2016s) is connected with the development of methods in teaching literature (Ukrainian and foreign) during the development of the Ukrainian school when the cultural orientation of the content of school literary education have been substantiated.

It is shown that the ideas of implementing the cultural approach in the content of school literary education in the history of methodical literature are to determine the transformation of visual teaching aids into the issue of interdisciplinary relations and consequently the issue of unity of art, dialogue of art, inter-artistic interaction, and realization of the cultural approach in teaching literature. Conceptual issues of development of methods of school literary education on the cultural fundamentals are mentioned in the scientists' studies (the second half of the 19th century – the beginning of the 20th century), which are connected with using didactic materials at literature lessons; studying literature as a work of art; using didactic material as an effective means of aesthetic education of young personality; disclosing learner's creative activity.

It is highlighted that the 1st period (the 1950s – early 1980s) of the development of school literary education based on the cultural approach is connected with Ukrainian scientists' methodical studies (T. Buhaiko, F. Buhaiko, B. Buial'skyi, P. Volyn'skyi, A. Korzhupova, M. Mashenko, L. Kulinska, V. Nedilko, S. Pulter, K. Storchak, L. Chashko, etc.). They aim to determine the role of visual aids in improving the student literary education; provide a rationale for the expediency of implementing the works of fine art and illustrations of high artistic merit as an effective means of implementing the cultural approach in teaching Ukrainian literature; develop and introduce methods for application of screen, sound and audiovisual manuals, etc.

It is maintained the contribution of scientists in teaching methods (O. Bandura, N. Voloshyna, V. Hrechyn'ska, O. Mazurkevych, V. Nedilko, E. Pasichnyk, L. Chashko, G. Shevchenko, etc.) of the 2nd period (1984s – 1991s) about identifying effective ways of improving the teaching of Ukrainian literature on cultural fundamentals; implementing interdisciplinary connections; applying effective approaches in studying works of art considering artistic interaction; developing of teaching methods of studying a literary

work in an art context; using visual aids as effective means of implementing the cultural approach at Ukrainian literature lessons etc.

It is generalized that scientists' methodical and scientific research in 1991 – 2016 on the methods of teaching Ukrainian (Yu. Bondarenko, N. Voloshyna, A. Hradovskiy, S. Zhyla, T. Yatsenko, etc.) and foreign (A. Vitchenko, O. Isaieva, Zh. Klymenko, O. Pokatilova, I. Tsiko, etc.) literature aims to implement actualization of the cultural aspect of specific subject methods; substantiation of the synthesis of the study of literary text and other kinds of art; demonstrate socio-cultural, humanitarian, aesthetic orientation of the educational process; improve methodological approaches to the organization of personality-oriented literature lesson; technology development to implicate the interpretation elements during the studying of different literary genres; disclose schoolchildren's artistic and creative activity; form reader's culture based on studying related kinds of art, etc.

Originality. The author emphasizes that studying the cultural bases of school literary education having analyzed efficient methodological approaches is carried out on the basis of systematic analysis of normative documents, educational and methodical literature, and numerous sources in which information on genesis of school literary education from the standpoint of the cultural approach is presented.

Conclusion. Considering the application of the constructive-genetic method, it is prepared the periodization of the development of school literary education on the basis of cultural approach in accordance with the time frame of the research: the 1st period (1950s - 1960s) reflects both the achievements in school literary education on a cultural basis, and the significant contradictions of the period of education reform (1950s – 1960s) and the period between education reforms (1970s – early 1980s.); the 2nd period (1984s – 1991s) is the period of reforms and debates on methodological research in the content of school literary education based on the transition to the cultural concept; the 3rd period (1991s – 2016s) is connected with the development of methods in teaching literature (Ukrainian and foreign) during the development of the Ukrainian school, when the cultural orientation of the content of school literary education was substantiated.

Key words: school literary education, the content of school literary education, cultural fundamentals of the content of school literary education, cultural approach, cultural approach in teaching literature.

References

1. Bandura, O. M. (1981). *Zdiisnennia mizhpredmetnykh zviazkiv na urokakh ukrainskoi literatury* [Using interdisciplinary links in Ukrainian literature classes]. Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
2. Belenkij, G. I. (1990). *Priobshhenie k iskusstvu slova: (Razdumja o prepodavanii literatury v shkole)* [Introduction to the art of words: (Reflections on the Literature teaching at school)]. Moskva: Prosveshhenie. [in Russian].
3. Brazhe, T. G. (1986). *Problemy izuchenija literatury v 9 klasse vechernej shkoly: Kniga dlja uchitelja* [The issues of Literature studying in the Grade 9 of an evening school: A book for a teacher]. Moskva: Prosveshhenie. [in Russian].
4. Buhaiko, T. F., Buhaiko, F. F. (1962). *Ukrainska literatura v serednii shkoli. Kurs metodyky* [Ukrainian literature at the secondary school. A methods course]. (V. 2nd). Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
5. Hohol, N. V. (2021). *Kulturolohichni pidkhid u zmisti shkilnoi literaturnoi osvity (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia)* [Culturological approach in the content of School Literary Education (second half of the XX – beginning of the XXI century)]. Sumy: FOP Tsoma S. P. [in Ukrainian].
6. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]. Ministry of Education and Science of Ukraine. *mon.gov.ua*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> [in Ukrainian].
7. Kontsepsiia «Nova ukrainska shkola» [The concept of «New Ukrainian School»]. (2016). Ministry of Education and Science of Ukraine. *mon.gov.ua* URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
8. Matsevko-Bekerska, L. (2011). *Metodyka vykladannia svitovoi literatury* [Methods of teaching world literature]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].
9. Miroshnychenko, L. F. (2000). *Metodyka vykladannia svitovoi literatury v serednikh navchalnykh zakladakh* [Methods of teaching World literature in secondary schools]. Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].
10. Modelni navchalni prohramy dlia 5–9 klasiv dlia Novoi ukrainskoi shkoly (zaprovadzhuiutsia poetapno z 2022 roku) [Model curricula for grades 5–9 for the new Ukrainian school (introduced in stages from 2022)]. Ministry of Education and Science of Ukraine. *mon.gov.ua*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku> [in Ukrainian].
11. Voloshyna, N. Y. (Ed.). (2002). *Naukovi osnovy metodyky literatury* [Scientific bases of the literature methodology]. Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].
12. Nedainova, T. B. (2008). *Mystetstvo vykladannia literatury v shkoli* [The art of teaching literature at school]. Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].
13. Nezhyva, L. L. (2016). *Teoriia i praktyky vyvchennia literaturnykh napriamiv ukrainskoho pysmenstva v shkoli* [Theory and practice of studying the literary directions of Ukrainian literature at school]. Poltava: PNPU im. V. Korolenka. [in Ukrainian].

14. Pasichnyk, Ye. A. (2000). *Metodyka vykladannia ukrayinskoyi literatury v serednikh navchalnykh zakladakh [Methods of Ukrainian literature teaching in secondary schools]*. Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].
15. Stepanyshyn B. I. (1995). *Vykladannia ukrayinskoyi literatury v shkoli [Ukrainian Literature teaching at School]*. Kyiv: RVC «Proza». [in Ukrainian].
16. Tokman, H. L. (2012). *Metodyka navchannia ukrainskoi literatury v serednii shkoli [Methods of teaching Ukrainian literature in high school]*. Kyiv: VTs «Akad.». [in Ukrainian].
17. Yacenko, T. O. (2016). *Tendencii rozvytku metodyky navchannia ukrainskoi literatury v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Tendencies in the development of teaching methods of Ukrainian literature in the secondary educational establishments]*. Kyiv: Ped. dumka. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 03.05.2022 р.

UDC 377.8»1914/1938»-029:93/94(477.87)(045)=111
DOI: 10.31376/2410-0897-2022-1-48-189-197

THE HISTORICAL ASPECT OF THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF MUKACHEVO STATE TEACHER TRAINING SEMINARY IN TRANSCARPATIA IN 1914–1938

Chovriy Sofiya

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methodology of Primary Education
Mukachevo State University
e-mail: csoori.zsofia@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9271-004X

The article retrospectively analyses the process of establishment and development of Mukachevo state teacher training seminary in Transcarpathia in the period it formed part of the Austro-Hungarian Monarchy (until 1919) and the Czechoslovak Republic (1919–1938). It has been determined that the establishment and development of the institution of pedagogical education in Mukachevo was conditioned by historical, political, social, and economic factors. Organizational and pedagogical peculiarities of the system of training teachers at Mukachevo state teacher training seminary were revealed within the determined chronological framework.

Key words: teacher training seminary, Mukachevo, Transcarpathia, establishment and development, Austro-Hungarian Monarchy, the Czechoslovak Republic.

Formulation of the issue. In the context of reforming the Ukrainian educational space, both the theoretical understanding of new trends in pedagogy and the comprehensive study, rethinking, implementation, and updating of past educational experience are of paramount importance. The use of the best achievements of the past will enable to modernize and improve the quality of professional pedagogical training of teachers of modern Ukrainian primary school to the level of world standards. We completely agree with O. Sukhomlynska's claim that nowadays it is impossible to start researching a scientific issue without determining first what has been done before, what the starting point is, what has to be developed by building up new knowledge [12].

The organizational and pedagogical peculiarities of the system of training teachers in Transcarpathia in the first half of 20th century were determined by a set of historical, political, social, and economic factors that led to the change of the educational space in Transcarpathia depending on the introduced educational policy of the country the region was part of. The results of studying and analysing historical pedagogical sources on the establishment and development of Mukachevo state teacher training seminary in Transcarpathia in 1914–1938 will enrich modern pedagogic with new facts and theoretical principles.

Analysis of recent research and publications. The history of native educational pedagogical systems was analysed in the works of L. Berezivska, L. Bondar, N. Hupan, V. Kremen, O. Liubar, B. Stuparyk, O. Sukhomlynska, H. Vasianovych, L. Vovk, M. Yarmachenko, I. Zaichenko, T. Zavorodnia, S. Zolotukhina et al. The retrospective of training teachers was the subject of scientific analysis in the works of N. Andriichuk, N. Demianenko, O. Dzeverina, I. Kravchenko, V. Maiboroda, O. Sukhomlynska, M. Zaboloka et al.

The historical prerequisites of the educational processes in Transcarpathia were researched by D. Danyliuk, I. Hbranchak, D. Khudanych, V. Zadorozhnyi et al. The peculiarities of establishment and development of pedagogic, education and schooling in particular chronological periods in Transcarpathia were revealed in the researches (monographs, theses) of: A. Bondar, Cs. Fedinec, V. Homonnai, A. Ihnat, M. Kliap, M. Kukhta, H. Lemko, V. Rosul, H. Rozlutska et al. Some issues on the content of training